

Мисълта за позивъ къмъ руската благотворителностъ въ дѣлото на българското духовно възбуждане за пръвъ пътъ се явява между българитѣ едновременно съ първото пробуждане между тѣхъ на народното самосъзнание, т. е. въ втората четвъртъ на мин. столѣтие, именно почти непосредствено следъ войната на Русия съ Турция въ 1828—29 г. Тази война, като запознала българитѣ съ руситѣ и като пробудила наново взаимно съчувствие между двата едноплеменни и едновѣрни народа, показала на българитѣ, че тѣ не сж оставени на произвола на сждбата и жертва на турския гнетъ, — че тѣ иматъ мощенъ покровителъ въ лицето на руския царъ, народа и обществото на велика Русия. Тѣкмо въ това време става известенъ и Ю. Ив. Венелинъ, красноречивъ и вдъхновенъ будителъ на българското народно съвземане.

Подъ въздействие на Венелиновитѣ идеи между българитѣ почва да отслабва предишаата имъ гръкомания, онзи лъжливъ срамъ, който ги е каралъ да избѣгватъ да се наричатъ и българи и да се стараятъ да се представятъ за гърци. Започватъ да се появяватъ между българитѣ личности, които за главна целъ на своя животъ поставятъ грижитѣ за народно благо, за народна просвѣта. Благодарение на тѣхнитѣ усилия, образованието на българитѣ започва да прави бързи успѣхи, — отъ частнитѣ кѣщи и калугерски келии то прониква въ срѣдата на народа въ видъ на значителенъ брой градски и селски училища. Самиятъ обемъ на това образование се увеличава: вмѣсто заучването наизустъ на часослова („наустицата“), псалтиря и октоиха, българитѣ въ своитѣ школи почватъ да учатъ обикновенитѣ общо-образователни предмети на основния училищенъ курсъ. Въ редицата на тия радатели на българското народно образование въ втората четвъртъ на миналото столѣтие първо мѣсто се пада на Вас. Евст. Априловъ, Ник. Ст. Палаузовъ и Ст. М. Тошковичъ. Априловъ отъ една страна, като авторъ на книгитѣ: „Денница новобългарскаго образования“, Одесса 1841; „Болгарскія книжници“, Одесса 1841; „Болгарскія Грамоты“ и др. е продължилъ дейността на Венелина, а отъ друга страна, съвмѣстно съ Тошковича и Палаузова, се е грижилъ за отваряне на училища въ своето отечество, вече по новъ модеренъ образецъ, като ги снабдявалъ съ материалии срѣдства и учители.

По починъ на Априлова и съ негови и Палаузови срѣдства, както се знае, въ 1835 г. се откри въ Габрово първото българско училище, което справедливо се нарече люлка на новобългарското образование.